

MƏMMƏDOV S.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu

MÜSTƏQİL İŞLƏRİN TƏŞKİLİ ZAMANI TƏLƏBƏ AUDİTORUYASININ İDARƏ OLUNMASI

Açar sözlər: müstəqil iş, tələbə auditoriyası, idarəetmə, tələbələrin idarə olunması

Ключевые слова: самостоятельная работа, аудитория студентов, управление, управление студентов

Keywords: independent work, students' audience, management, student management

Tələbələrin müstəqil işlərə cəlb olunması bir tərəfdən təlim prosesinin, digər tərəfdən tərbiyə prosesinin səmərəliliyini yüksəldir. Tələbələr müxtəlif səpgili müstəqil işlərə cəlb edilirlər. Onların sırasında tədqiqat fəaliyyəti özünəməxsus yer tutur, kreativliyin (yaradıcı təfəkkürün) həyata keçməsinə şərait yaradır. Təbii ki, tələbələrin müstəqil işləri kortəbii olmur. Təşkil edilir, rəhbərlik və nəzarət altında olur. Auditoriyadankənar müstəqil işlər tələbələrin təlimə motivasiyasının yüksəldilməsinin mühüm şərtidir.

Yeni pedaqoji təfəkkür şəraitində mütəxəssis hazırlığının səviyyəsinə və keyfiyyətinə verilən tələblər artmışdır. İnstitut, universitet, konservatoriya və təhsil akademiyasında təhsillə əhatə olunan gənclər gələcəyin mütəxəssisləridir. Təhsil illərindən onlarda məqsədyönlülük, təşəbbüskarlıq, peşəkarlıq nümayiş etdirmək, idarə etməyi bacarmaq, müstəqil fəaliyyət göstərmək və fikir yürütmək kimi önəmli keyfiyyətlər formalaşmalıdır. Başqa sözlə, işlər elə təşkil olunmalıdır ki, onlarla əmək bazarında rəqabətə davamlı olsunlar.

Sovet dövründə və son illərə qədər belə idi ki, ali təhsil diplomu almış istənilən şəxs təyinatla yerlərə göndərilir və ya azad təyinat alaraq işlə təmin olunur, yaxud da xüsusən Bakı, Gəncə, Sumqayıt, Mingəçevir, Şirvan və başqa bu kimi iri şəhərlərdə boş yerin olmaması səbəbindən işlə təmin edilmək üçün növbəyə alınırdılar.

Ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatına keçidlə və cəmiyyətin bütün sahələrində, o cümlədə təhsildə aparılan islahatlarla işçi, mütəxəssis seçiminə ciddi tələblər verilir. Heç kim (direktor, müdir, rəis) zəif mütəxəssislə işləmək marağında deyil. Hər bir sahədən keyfiyyət tələb edilir.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 9-cu maddəsi “Təhsilin keyfiyyət səviyyəsi” adlanır. Həmin maddədə deyilir:

“9.1. Təhsilin keyfiyyət səviyyəsi ölkədə qəbul olunan dövlət təhsil standartları əsasında beynəlxalq və ümumavropa təhsil sisteminin prinsiplərinə uyğunlaşdırılaraq təhsil pillələri üzrə müvafiq keyfiyyət göstəriciləri sistemində (təhsil proqramları, abituriyentlərin hazırlıq səviyyəsi, maddi-texniki baza, infrastruktur, informasiya resursları, təhsilverənlərin peşəkarlığı və elmi-pedaqoji səviyyəsi, mütərəqqi tədris texnologiyaları və s.) uyğun olaraq müəyyən edilir.

9.2. Təhsil müəssisəsində kadr hazırlığının keyfiyyət səviyyəsi məzunların milli və beynəlxalq əmək bazarında rəqabət qabiliyyəti, ölkənin sosial və iqtisadi inkişafında rolu ilə müəyyən edilir” (1).

Vaxtilə təhsil (maarif) şöbələrinin müdirləri təyinatla göndərilənləri, yaxud hər hansı müəllimi özü işlə təmin edirdi. İndi isə, respublika Təhsil Nazirliyi bu vəzifəni öz üzərinə götürmüşdür. Qabaqcadan respublikanın ümumtəhsil məktəblərindəki boş yerlər barədə nazirliyə məlumatlar daxil olur. Nazirlik hər il qəzetlərdə elan verərək həmin boş yerlərə (məktəb direktorluğuna, direktor müaviniyinə, müxtəlif fənlər üzrə müəllimliyə və s.) müsabiqə elan edir.

Hazırda dünyanın bir çox ölkələrində pedaqoji internatura tətbiq olunur. Ali təhsilin bakalavriat pilləsini başa vurub müəllim işləmək istəyənlər bir illik, yaxud ikiillik internatura təhsilinə cəlb edilərək, müvəffəqiyyətlə təhsil aldıqdan sonra ona lisenziya və sertifikat verilir. Həmin sertifikat və lisenziya məktəbdə müəllim işləməyə hüquq verir. Belə lisenziyası və sertifikatı olmayan şəxslər artıq müəllim kimi fəaliyyət göstərə bilməzlər. Onlar ya magistraturaya daxil olmalı, yaxud da başqa sahələrdə çalışmalı olurlar.

Ali təhsil sistemində internaturanın tətbiqinin zəruriliyi Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 24 oktyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda xüsusi olaraq vurğulanır: “3.3. müəllim hazırlığı sistemində *internatura* modelinin tətbiq edilməsi” (2).

Təhsil Nazirliyinin xüsusi sifarişi ilə professor A.N. Abbasov pedaqoji internaturanın təşkilinin, idarə olunmasının başlıca istiqamətlərini, internaturada təhsil müddəti, internaturada təlimin məzmunu, internaturanın qarşısında duran vəzifələr və c. özündə əks etdirən tədqiqat aparmış, hətta “Pedaqoji internaturanın Əsasnaməsi”nin layihəsini hazırlamışdır. Həmin tədqiqat ayrıca kitab halında nəşr edilmişdir.

Hələ ki, pedaqoji internaturanın tətbiqinə başlanmamışdır. Təbii ki, internatura səriştəli pedaqoji kadr hazırlığına, rəqabətəqabil mütəxəssisin yetişdirilməsinə öz töhfəsini verəcəkdir.

Rəqabətəqabil mütəxəssis hazırlığı sahəsində tələbələrin müstəqil işləri yerinə yetirməsi özünəməxsus rola malikdir. Müstəqil işlər peşə vəzifələrinin öhdəsindən yaradıcı şəkildə gəlmək, müntəzəm olaraq öz biliklərini, peşə bacarıqlarını artırmaqda gələcək müəllimlərə, digər ixtisaslar üzrə mütəxəssislərə öz köməyini göstərir.

Müstəqil iş müəllimin rəhbərliyi və idarəliyi ilə tələbələr tərəfindən müstəqil olaraq yerinə yetirilən, bəzən də qabaqcadan hazırlanmış proqram, yaxud təlimata üzrə tələbələrin şəxsi maraqlar və planları, psixoloji xüsusiyyətləri hesaba alınmaqla yerinə yetirilən idrak fəaliyyətidir.

Prof. F.A. Rüstəmov və dos. T.Y. Dadaşovanı düzgün qənaətlərinə görə, tələbələrin müstəqil işlərinin səmərəliliyini təmin etmək məqsədilə birinci kursdan başlayaraq son kursadək təhsilin bütün mərhələ bə pillələrində müstəqil işlərin ən aktual formalarından istifadə olunmalıdır. Tələbələrin müstəqil işləri konkret və perspektiv məqsədlərə xidmət etməlidir” (3, 255).

Müəlliflər tələbələrin müstəqil işləri zamanı bir sıra prinsipin gözlənilməsinə məqsəduyğun hesab edir. Onları diqqət mərkəzinə gətirək: “1. *Sistemlilik və ardıcılıq prinsipi*. Ali məktəbdə müstəqil işlərin həm təlim, həm də təlimdən kənar formalarından geniş istifadə olunmalı, onun təşkilində təsadüfliyə yol verilməməlidir.

2. *Sinergetik yanaşma prinsipi*. Tələbəyə müstəqil işə müxtəlif elmlərin qarşılıqlı əlaqəsi baxımından yanaşmaq öyrədilməlidir.

3. *Vaxtdan düzgün istifadə olunması və yorğunluğa yol verilməməsi prinsipi*. Bu prinsip tələbələrin müstəqil işinin səmərəliliyini təmin edən prinsiplərdən biridir.

4. *Tələbə əməyinin elmi təşkili prinsipi*. Tələbənin təlim əməyini elmi əsaslarla qurmadan nə səmərəliliyi və mədsəd ardıcılığını təmin etmək, nə də tələbənin əmək qabiliyyətini inkişaf etdirmək mümkün deyil.

5. *Müstəqillik prinsipi*. Müstəqil işin icrası zamanı tələbə elmi informasiyaları axtarıb tapa bilir, bu və ya digər fikri, ideyanı əsaslandırır. İdraki fəallıq göstərir, elmdə özünəməxsus “cığır” açmağı, işin icrasını yeni, orijinal yolunu, tərzini tapır” (3, 255-257).

Müstəqil işlərinin qarşısında duran vəzifələr bunlardır:

-tələbələrin tədris materialını mənimsəmələrini motivləşdirmək;

-öz təhsilinə və təliminə görə tələbə oğlanların və qızların məsuliyyətini

artırmaq;

-onların ümumi və peşə səriştəliliyinin inkişaf etdirilməsinə nail olmaq;

-tələbələrdə özünütəhsilin, özünütərbiyənin və özünütəkmilləşmənin,

əxlaqi saflığın formalaşdırılmasını təmin etmək;

-tələbələrdə özünüidarə vərdişlərinin və özünüinkişaf tələbatının formalaşmasına nail olmaq və s.

Müstəqil işlər yüksək səviyyədə yerinə yetirilsin deyə, tələbələr məlumatlandırılmalıdırlar. Müstəqil iş nədir? Onun hansı növləri var? Nə zaman aparılır? Necə yazılır? Necə tərtib olunur? Mənbələrə, mövcud ədəbiyyata hansı məsələlərlə bağlı müraciət edilir? Müstəqil iş necə başlanır və necə yekunlaşır? Tələbələrdən ötrü müstəqil işlərin faydası nədən ibarətdir? Müstəqil işlərdə nəzəri və praktik işlərin nisbəti necədir? Planlaşdırma necə aparılır? Mövzu necə seçilir? Hansı problemin nə necə araşdırılması məqsədəuyğundur? Müstəqil işlərin yerinə yetirilməsində ali məktəb müəlliminin rolu nədən ibarətdir?

Bu məlumatlandırma, mühazirələrin gedişində və seminar məşğələlərində aparılır, yuxarıdakı suallara da, təbii ki, müəllimlər aydınlıq gətirirlər. Deməli, tələbələrdə müstəqil işə marağın, motivasiyanın yaradılmasının mühüm vasitəsi kimi təlimin fəal texnologiyaları çıxış edir. Bu mənada, ilk növbədə təlimin səmərəli forması problem mühazirələridir.

Bundan başqa, seminar-diskussiya köməyə gəlir. Seminar məşğələsinin bu növü iştirakçıların dialoji ünsiyyət prosesi kimi yaranır. Seminar-diskussiyanın gedişində nəzəri və praktik problemlərin müzakirəsində və müəyyənləşdirilməsində birgə əməkdaşlığın praktik təcrübəsi formalaşır.

Bu, bir həqiqətdir ki, müstəqil iş zamanı tələbələrin özlərinin əldə etdikləri biliklər, topladıqları materiallar və məlumatlar müəllim tərəfindən hazır şəkildə verilən biliklərdən daha yaxşı mənimsənilir. Həm də bu işin fərəh doğuran cəhəti vardır: tələbə biliyi özü əldə edib. Bunun üçün axtarırlara başlayır. Toplanan məlumatlar, qazanılan biliklər həm də uzun müddət yadda qalır, onları tətbiq etmək asan və əlverişli olur.

Müstəqil işin təşkili prosesində yaradıcı fəallığın inkişaf edir, fərdi yanaşmanın həyata keçirilməsi ilə bağlı mütəxəssis hazırlığının keyfiyyəti yüksəlir. Bu zaman tələbələrin idrak fəaliyyətinin təşkilatçısı kimi müəllimin rolu artır. Çünki o, mütəxəssislərin yaradıcı imkanlarını müəyyən edir, tələbələrə öz gələcək peşəsinə müstəqil yiyələnmək qabiliyyəti aşılayır.

Müstəqil işin bir neçə növü vardır. Diqqət edək:

Auditoriya, auditoriyadankənar, yaradıcı, o cümlədən elmi-tədqiqat işi.

1. Auditoriya müstəqil işi müəllimin bilavasitə rəhbərliyi və onun tapşırığına əsasən yerinə yetirilir. Praktik məşğələlərin, seminarların, laborator praktikumların təşkili və mühazirə oxunarkən müstəqil işi həyata keçirməklə əldə olunmuş materiallardan faydalanırlar.

2. Auditoriyadankənar müstəqil iş. Müəllimin tapşırığına əsasən müəyyənləşsə də, müəllimin iştirakı tələb olunmur. Yerinə yetirmə müddəti müəllim tərəfindən müəyyən olunur.

Tədris planında nəzərdə tutulmayan tələbə elmi işləri auditoriyadankənar müstəqil iş hesab olunur. Prof. N.M. Kazımov tədris planına daxil edilməyən elmi tədqiqatlarda tələbələrin iştirakı formalarını aşağıdakı şəkildə təsnif edir:

1. Kafedraların tədqiqat işlərində tələbələrin iştirakı. 2. Tərcümə işində tələbələrin iştirakı. 3. Tələbələrin auditoriyadanxaric vaxtlarda fəaliyyətləri. 4. Tələbə elmi cəmiyyətlərində iştirak. 5. Elmi seminarlarda tələbələrin iştirakı. 6. Təsərrüfat hesablı elmi tədqiqat müqavilələrində tələbələrin iştirakı. 7. Elmi konfranslarda tələbələrin iştirakı. 8. Tələbə elmi işlərinin kafedralarda və fakültə elmi şurasında müzakirəsi. 9. tələbə işlərinə baxışların təşkili. 10. Magistraturada elmi-tədqiqat təcrübəsi. 11. Pedaqoji prosesin təkmilləşdirilməsində tələbə elmi işinin əhəmiyyəti” (4, 311-315).

Təsnifat qənaətləndiricidir. Lakin magistraturada elmi-tədqiqat təcrübəsini tədris planına daxil edilməyən elmi tədqiqatlara daxil etmək düzgün deyildir. Bu elmi-tədqiqat təcrübəsi tədris planına salınır. Magistrantlar təxminən bir ay müddətində elmi institutlarda elmi-tədqiqat təcrübəsi keçirlər. Məsələn, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin və Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman akademiyasının müvafiq ixtisaslar üzrə magistrantları tədris məşğələlərindən azad olunaraq Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunda elmi-tədqiqat təcrübəsində olurlar. Onların davamiyyəti gündəlik yoxlanılır, elmi-tədqiqat təcrübəsindəki fəaliyyəti qiymətləndirilir, qiymət kitabçasında qeyd olunur. Bundan başqa, elmi-tədqiqat təcrübəsində olduqları müddətdə məşğələlərin mövzuları xüsusi jurnalda yazılır.

Auditoriyadankənar müstəqil iş təlimin praktik, təhsilləndirici və yaradıcı və inkişafetdirici vəzifələrinin həyata keçirilməsinə xidmət edir, əldə olunmuş bilik və bacarıqların tətbiq olunma dairəsini genişləndirir. Auditoriyadankənar işi bu və ya digər fənnin təliminin bütün müddətində həyata keçirilir, tələbə oğlanlarda və qızlarda yeni biliklərə yiyələnmək tələbatı yaradır və bu tələbatı artırır.

3. Tədqiqatçılıq işi yaradıcı şəxsiyyətin hazırlığında və tərbiyəsində mühüm istiqamətdir, yeni obyektiv elmi biliklərə sahib olmağa kömək göstərir. Tədqiqatçılıq fəaliyyəti zamanı tələbələrdə müasir perspektiv texnologiyalar səviyyəsində peşə təfəkkürü, o cümlədən mücərrəd təfəkkür, didaktik bacarıqların yüksək səviyyəsi formalaşdır; elmi və peşə fəaliyyətində məhsuldar əməkdaşlıq etmə qabiliyyəti təkmilləşir.

Ali təhsilin bakalavriat pilləsində buraxılış işlərinin, magistratura pilləsində magistrlik dissertasiyasının necə yazılması və necə müdafiə edilməsi ali təhsil diplomları almaları tələbələrin tədqiqatçılıq fəaliyyətinin səviyyəsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Bu sahədə elmi rəhbərin və müvafiq kafedranın üzərinə mühüm vəzifələr düşür.

Tələbə elmi konfransları üçün məruzə mətnlərinin hazırlanması, çıxışın yığcam variantının tezis şəklinə salaraq nəşrə verilməsi, çıxışın mövzusunə aid materialların toplanması, sistemləşdirilməsi, müqayisələrin aparılması, əldə olan

materiala öz çıxışında tənqidi yanaşmaq və ya ümumiyyətlə, münasibət bildirmək – bütün bunlar tələbələrin müstəqil işlərin yerinə yetirilməsi istiqamətindəki səmərəli fəaliyyəti kimi dəyərləndirilə bilər.

Buraxılış işlərini yerinə yetirən, yaxud magistrlik dissertasiyası üzərində işləyən gənclərdən tədqiqat mövzusunə aid elmi məqalələr yazaraq respublikanın elmi jurnallarında, yaxud institutun, universitetin “Elmi əsərləri”ndə nəşrinə nail olmaq tələb edilir. Deməli, elmi məqalələrin yazılması da müstəqil işlərin mühüm növlərindəndir.

Problemə aktuallığı. Məqalədə müstəqil işlərin təşkili zamanı tələbə auditoriyasının idarə olunması məsələlərinə toxunulur ki, bu sahədə tədqiqatlar olmadığından problem aktuallıq kəsb edir.

Problemə yeniliyi. Müstəqil işlərin təşkili zamanı tələbə auditoriyasının idarə olunması sahəsində müəllimin fəaliyyətinə dair xüsusi tədqiqat əsəri yoxdur. Bu problemə müraciət edilməsi ilk təşəbbüs kimi qiymətləndirilə bilər.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Ali məktəb müəllimləri məqalədə öz əksini tapmış məsələlərdən faydalana biləcəklər.

ƏDƏBİYYAT

1. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2009.
2. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”. “Azərbaycan müəllimi” qəz., 2013, 25 oktyabr
3. Rüstəmov F.A., Dadaşova T.Y. Ali məktəb pedaqogikası: Ali məktəbin magistratura pilləsi üçün dərslik. Bakı: Nurlan, 2007.
4. Kazımov N.M. Ali məktəb pedaqogikası: Dərslik. Bakı: Nicat, 1999.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена организации самостоятельных работ студентов. В высших учебных заведениях самостоятельные работы студентов делятся на аудиторские и внеаудиторские. В статье автор подробно останавливается на целях, значении и проведении самостоятельных работ на аудиторских и внеаудиторских занятиях, а также отмечает, что целенаправленная организация самостоятельных работ является эффективным условием управления студенческой аудиторией.

SUMMARY

The article is devoted to the organization of independent work of students. In higher education the independent work of the students are divided into classroom and extracurricular. The author dwells on the goals, meaning and conduct independent work in the classroom and extracurricular classes, and notes that the targeted organization of independent work is an effective student audience control the condition.